

... a dovezl jej traktor

Rozhovor o kamenu z Měsíce s Lubošem Perkem, bývalým ředitelem hvězdárny v Ondřejově

Jana Žďárská

Fyzikální ústav AV ČR, Na Slovance 2, 182 21 Praha 8

Je to už dávno. Psal se rok 1969 a svět kolotal a bouřil. Lidé zvedali oči k nebi. Lidská bytost poprvé úspěšně stanula na jiném vesmírném tělese, než je Země. Člověk obtiskl svoji stopu do povrchu Měsíce.

Pokusme se alespoň v myšlenkách na okamžik do této doby přenést. Anebo ještě lépe – na počátek roku 1970 na středočeský Ondřejov. Zima, vítr, mráz (mrazilo ale i v duši, a to z postupující normalizace).

Metrové závěje a dopravní kolaps. Počasí, které tehdy na pokraji jara již málokdo nazýval malebnou ladovskou zimou. Tak nějak to tenkrát vypadlo na ondřejovské observatoři. Člověk by očekával, že tam nespátí „ani nohu“. Přesto se to na úzké klikaté cestičce k ondřejovskému „dvoumetru“ lidmi jen hemžilo.

Když to nešlo autem, pokračovali pěšky, jeli na běžkách nebo táhli na saních své děti. Hrnuli se cestou vzhůru, jako by sněhu ani nebylo. A vy už jistě tušíte proč. Na místní hvězdárně byl totiž vystaven jeden maličký nenápadný kámen. Vypadal jako obyčejný kousek strusky. Ale nebyl... Byl to kámen z Měsíce.

Psal se tehdy rok 1969, kdy se uskutečnilo historicky první přistání člověka na Měsíci¹. Richard Nixon v době přistání astronautů prohlásil: „... dosud nikdy nestál svět těsněji pohromadě.“ Svět jásal jako jeden muž. Byl to naprosto unikátní počín naší civilizace. Čin, který navždy zůstane v našich myslích, i když budou přicházet další a nová vesmírná vítězství. Čin, ježmuž předcházelo jen těžko představitelné množství

1 Renomovaný autor *Říše hvězd* Dr. Hubert Slouka v roce 1940 v článku [1] provádí výpočet, že let člověka na Měsíc je neuskutečnitelný. Neuplynulo ani 30 let a člověk na Měsíc nejenže úspěšně přistál, ale dokonce se vrátil i s cca 22 kg měsíčního kamení.

Doc. Luboš Perek, bývalý ředitel Astronomického ústavu v Ondřejově, uspořádal v roce 1970 výstavu, jejímž ústředním exponátem byla měsíční hornina.

Foto: Jana Žďárská

V kopuli ondřejovského „dvoumetru“ (nyní Perkova dalekohledu) byl vystaven kámen z Měsíce. Foto: MÚA AV ČR, AAV, fond Luboš Perek

práce i obětí, lemující cestu od první rakety až k prvnímu muži ve vesmíru.

Dne 16. července 1969 raketa Saturn V vynesla na oběžnou dráhu Země trojici amerických astronautů (velitele Neila Armstronga, pilota lunárního modulu Edwina „Buzze“ Aldrina a pilota velitelského modulu Michaela Collinse). V té době zrovna Luboš Perek (který tehdy vůbec netušil, jak tato skutečnost zasáhne do jeho života) pobýval s manželkou Vlastou na dovolené v Dánsku. Jak sám říká, velmi se tehdy divil, že nikdo není venku na ulici. Bylo to skutečně tak. Kdo mohl, sledoval tuto jedinečnou událost prostřednictvím televizního či rozhlasového vysílání. O tři dny později 19. července astronauté dosáhli oběžné dráhy

Zájem o vystavený exponát byl kolosální. Byla to svým způsobem i tichá demonstrace odporu proti etablovanému režimu. Foto: MÚA AV ČR, AAV, fond Luboš Perek

Měsíce, aby 20. července Armstrong a Aldrin přistáli na jeho povrchu. Lunární modul se bezpečně usadil v Moři klidu (Mare Tranquillitatis) přesně ve 20:17:40 UTC. Astronauté poté během dvouapůlhodinového výstupu nasbírali 22 kg měsíčních hornin, které následně dopravili na Zemi.

Po letech náročné práce a obrovského úsilí byl získán nejcennější vědecký poklad všech dob. Část měsíčních vzorků tehdy rozdělil americký prezident Richard Nixon a americký Národní úřad pro letectví a kosmický prostor sto šesti vědeckým pracovníkům ve Spojených státech a třiceti šesti vědcům v jiných zemích. Některé měsíční kameny pak byly rozeslány po světě, aby si je pozemšťané mohli prohlédnout a potěšit se jimi jako hmatatelným důkazem toho, co dokáže člověk. To byl i případ Československa. Ale ouha. Přišla ledová sprcha. Horninu z Měsíce totiž „bohužel“ nesebírali sovětské kosmonauty, nýbrž američtí astronauté a to bylo – jakkoliv to zní absurdně – z ideologických důvodů více než problematické.

Docent Luboš Perek (který se významnou měrou podílel na výrobě a osazení ondřejovského dvoumetrového dalekohledu) byl v roce 1967 jmenován ředitelem Astronomického ústavu ČSAV v Ondřejově. Doba nebyla jednoduchá. Ale přišlo nadšené Pražské jaro a celková situace vypadala poměrně nadějně. Dokonce došlo i k určitému uvolňování režimu. Ovšem po okupaci Československa v srpnu 1968 nastaly skutečně tuhé časy. V roce 1969 se sice v Praze konal kongres COSPARu (Committee on Space Reserach) čili Výboru pro kosmický výzkum, mezinárodní organizace zaměřené na podporu a koordinaci vědeckého výzkumu

Měsíční kámen byl umístěn v průhledném pouzdru s dusíkovou atmosférou, jeho váha byla 21,3 gramu. Foto: MÚA AV ČR, AAV, fond Luboš Perek

kosmického prostoru, a lidé tehdy ještě žili určitou nadějí, ale normalizace postupně pokračovala, a to nejen v politické sféře. Posvítla si i na vědu.

A tehdy, na jaře 1970, se neočekávaně protnul dvě poměrně rozdílné cesty. Po jedné z nich putoval z Měsíce až do Prahy unikátní měsíční kámen, na druhé pak stál rozhodný a statečný člověk – Luboš Perek, ředitel ondřejovské observatoře. Narazily na sebe jako dvě nezměrné mořské vlny. Bylo třeba se rozhodovat. Ale jak? Na podrobnosti jsme se zeptali přímo doc. Luboše Perka, tehdejšího ředitele Astronomického ústavu ČSAV.

■ *JŽ: Je to už téměř 50 let, kdy jste se zasadil o to, že se drahocenný měsíční kámen dostal právě tam, kam měl – k lidem. Jak na tu dobu vzpomínáte?*

LP: Byla to zvláštní doba. Nikdy bych nevěřil, že může dojít až k tak absurdní situaci. Národní úřad pro letectví a kosmický prostor obdaroval naši zemi měsíčním kamenem, ale monolitní saň jménem strana a vláda něco takového absolutně nepodporovala. Normalizátoři a jejich normalizované oběti se toho lekli jako čert kříže. Že by měsíční kámen mohl být vystaven třeba v prostorách Československé akademie věd v Praze? Vyloučeno! Všichni se báli.

Skrze sněhem zaváté cesty dopravil kámen z Měsíce na výstavu traktor. Foto: MÚA AV ČR, AAV, fond Luboš Perek

■ *JŽ: Ale vy jste se nebál?*

LP: Nebál. Naopak, velice mě to rozzlobilo. A proto jsem poskytl pro vystavení kamene prostory v kopuli ondřejovského dvoumetrového dalekohledu.

■ *JŽ: Jak se k nám tehdy měsíční kámen vlastně dostal, kdo jej přivezl a jaké měl parametry?*

LP: Měsíční kámen k nám dopravil letadlem Československých aerolinií z Vídně do Prahy americký diplomatický kurýr. Kámen byl umístěn v průhledném pouzdru s dusíkovou atmosférou. Jeho váha byla 21,3 gramu a svým vzhledem připomínal kus obyčejné strusky. Stáří bylo radioaktivní metodou stanoveno na přibližně tři miliardy let. Vzorek byl sopečného původu. Ztuhl tedy v krystalické podobě.

■ *JŽ: Měsíční kámen byl pojištěn na velmi vysokou částku – znal jste ji?*

LP: Ano, byla to pro nás doslova astronomická suma – měsíční kámen byl totiž pojištěn na jednadvacet milionů dolarů.

■ *JŽ: Termín výstavy byl stanoven na březen – předpokládá jste, že už bude jaro?*

Zahájení výstavy měsíčního kamene přihlížel i velvyslanec USA Malcolm Toon. Foto: MÚA AV ČR, AAV, fond Luboš Perka

LP: Ano, nechtěli jsme výstavu pořádat v zimě. Přeci jen je observatoř na kopci (kopec Manda – Fričem přejmenovaný na Žalov) a kus od města. Záleželo nám na tom, aby se k nám všichni zájemci o výstavu dobře dostali.

■ JŽ: Pořádáním výstavy s tímto kontroverzním exponátem jste se nijak netajili. Upoutávka vyšla dokonce i v novinách?

LP: Ano, chtěli jsme, aby to všichni věděli! V novinách si díky tomu 1. března 1970 mohli lidé přečíst tuto zprávu: „Ve dnech 1.–15. 3. 1970 je na ondřejevské observatoři v kopuli dvoumetrového dalekohledu otevřena výstava, jejímž ústředním exponátem je vzorek měsíční horniny přivezený v červenci 1969 posádkou Apolla 11.“ Neboli – na Ondřejově je k vidění kámen z Měsíce. To byl poprask!

■ JŽ: Přesto jako by výstavě někdo nepřál. Čekali jste jaro, a zatím přišel sníh a mráz, že?

LP: Přesně tak. Vcelku neočekávaně zavládly na tuhle roční dobu neobvyklé mrazy a napadalo velké množství sněhu. Přesto se návštěvníci na Ondřejov jen hrnuli. Alpské poměry způsobily, že nejezdily autobusy, embéčka uvízla cestou ve sněhu, a pokud se člověk vydal vlakem, musel ze Senohrab po zavátých silnicích pěšky šest kilometrů. Na nich přelézal metrové závěje a vysoké sněhové bariéry.

■ JŽ: Přesto byla účast doslova rekordní, že?

LP: Zájem o kámen z Měsíce byl skutečně obrovský. Na silnici k dvoumetru, za běžných okolností víceméně pusté, se potkávalo procesí lidí na běžkách nebo táh-

Výstava měsíční horniny v ASÚ Ondřejov.

noucích sánky s dětmi. Dav lidí se doslova vinul jako had po příjezdové cestě až na hvězdárnu.

■ JŽ: Je pravda, že sněhu bylo tolik, že i měsíční kámen musel na místo vystavení dovézt traktor ondřejevského JZD?

LP: Ano, protože cesta na ondřejevskou hvězdárnu byla nadobro zavátá. Přesto byl zájem o vystavený exponát kolosální. Byla to svým způsobem i tichá demonstrace odporu proti etablovanému režimu.

Slova Luboše Perka, jenž působil na významných vědeckých postech v Čechách i v zahraničí, nemohou vypovědět všechno. Jeho zásluhy jsou zjevné v mnoha oblastech astronomie. Ale vystavení měsíčního kamene navzdory režimu a jeho nohsledům se stalo činem, který je nesmazatelně spojen se jménem Luboše Perka již navěky.

A jaké byly další osudy měsíčního kamene, který byl v sedmdesátém roce vystaven v Ondřejově? Od doby, kdy byly vzorky měsíční horniny věnovány 135 zemím, se většina darovaných vzorků po světě bohužel poztrácela. Hovořilo se o tom, že se ztratil i ten náš. Počátkem 90. let se ale opět našel, a to zcela náhodně při úklidu prostor s archivními dokumenty programu Interkosmos. Poté byl Ing. Kroulíkem z časopisu Letectví a kos-

Výstava měsíční horniny v ASÚ Ondřejov.

monautika zanesen na Vojenský historický ústav, kde je dodnes uložen. Opětovně byl vystaven v roce 2009 na pražské Štefánikově hvězdárně. Není zcela jasné, zdali se jedná a jeden a tentýž vzorek, ale jedno je jisté – je náš a je z Měsíce.

Co říci závěrem? Snad už jen pár vět. O tom, jak i nyní po letech člověka hřeje u srdce, že tehdejší Československo požívalo důvěry amerického prezidenta Richarda Nixona. Snad o jednom známém přísloví, popisujícím, že jak se do lesa volá, tak se z lesa ozývá (tou ozvěnou vnímám přístup našich občanů, kteří přetavili svůj nesouhlas s režimem do tichého protestu uctěním vědy; vědy, jež je pro všechny a nezná hranic či státních zřízení). O osobní statečnosti doc. Perka, dnes již téměř stoletého, nepochybně shodnou s odvahou těch, kteří za nás za všechny poprvé vstoupili na neznámý měsíční povrch.

Literatura

- [1] H. Slouka: „Je možný let na Měsíc?“, Říše hvězd 21, str. 2–6 a 34–38 (1940).
- [2] L. Koubská: *Hvězdář diplomat*. Nakladatelství Academia, Praha 2011.
- [3] J. Žďárská: „Chcete dohlédnout dál? Nasměřujte tam Perka!“, Čs. čas. fyz. 67, 250 (2017).